

Kalbėti ir susikalbėti padeda logopedai

Teta lyg žirnius beria žodžius – net suprasti sunku, patyręs insultą senelis juos vargiai besurenka, pusbrolis mikčioja, o pirmaklasiui sūneliui „obolys“ niekaip netampa „obuoliu“... Logopedė dr. Vilma Makauskienė pabrėžia, kad daugelis savo artimoje aplinkoje turime žmonių, patiriančių kalbos ir sklاندus kalbėjimo iššūkių, ir jiems gali būti reikalinga logopedo pagalba.

Ramutė ŠULČIENĖ

Logopedą galima kreiptis dėl įvairių priežasčių – kalbos vystymosi, jos sutrikimo, garsų tarimo, netgi rijimo ar maitinimosi ir kitų problemų

„Dažnai manoma, kad logopedas yra specialistas, dirbantis su netaisyklingai kalbančiais vaikais, tačiau logopedai gali padėti įveikti arba sušvelninti daugybę kalbos ir kalbėjimo sutrikimų įvairaus amžiaus žmonėms, taip pat ir sulaukusiems senyvo amžiaus. Logopedai padeda ir esant maitinimosi, rijimo sunkumų“, – teigia Vytauto Didžiojo universiteto dėstytoja, Logopedinės pagalbos centro vadovė, logopedė ir psichologė dr. V. Makauskienė.

Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimų įvairovė – didelė. Egzistuoja fonetiniai – garsų tarimo – sutrikimai. Pavyzdžiui, tardamas priebalsį s vaikas netaisyklingai laiko tarp dantų liežuvį, būdamas šešerių dar ne-

ištaria r ir pan. Fonetiniai sutrikimai, pasak logopedės, būdingesni vaikams, bet pasitaiko ir tarp suaugusiųjų. „Fonologiniai sutrikimai – sudėtingesni. Tai taip pat yra netaisyklingas garsų tarimas, tačiau jis atsiranda ne tik dėl artikuliacijos netikslumų, bet ir todėl, kad vaikas blogai skiria garsus. Pavyzdžiui, „padas“ ir „batas“ skamba labai panašiai, vaikas gali neatskirti garsų, todėl painioja juos ir tardamas, ir rašydamas. Dar sudėtingesni sutrikimai yra sulėtėjusi kalbos raida ir kalbos neišsivystymas. Tai tokie sutrikimai, kai visos kalbos sistemos plėtotė vyksta pavėluotai, neatitinka amžiaus normų. Vaikams, turintiems kalbos sutrikimų, būdingas skurdus žodynas, netaisyklinga gramati-

ne struktūra, netinkamas garsų tarimas ir pan. Tokie vaikai pradeda vėlai kalbėti, neaiškiai ir netaisyklingai taria žodžius, jų sakiniuose dažnos daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių derinimo klaidos, pavyzdžiui, „du akys“ ar „mamytė gražus“, – aiškina specialistė.

Pagalba balsui ir rijimo funkcijai

Sklاندus kalbėjimo sutrikimai, pasak dr. V. Makauskienės, yra dvejopi: mikčiojimas ir greitakalbystė. Ne visi greitai kalbantys žmonės turi greitakalbystės sutrikimą. Jei dikcija – gera, garsai ištariami aiškiai ir klausytojai gali suprasti pašnekovą, problemų nekyla. Tačiau kartais greitas kalbėjimo tempas kalbą padaro sunkiai ar beveik nesuprantamą.

Logopedai gali padėti ir esant balso sutrikimų. „Jie gali būti profesiniai arba atsiradę dėl įvairių pažeidimų, traumų, vaikūčiams – esant nesuaugusiam gomuriui. Balsas gali prarasti įprastam balsui būdingas savybes, pavyzdžiui, pasidaryti labai šiurkštus arba šaižus, kimus, tylus, silpnas ar dingti. Taip pat jis pagal aukštumą gali neatitikti lyties. Su tuo susiduria ir translyčiai žmonės: kartu su kitomis lyties savybėmis kai kuriems reikia pagalbos balsui pakeisti, kad jis atitiktų asmens lyties tapatybę. Rijimo sutrikimai, vadinami disfagija, įvyksta dėl tam tikrų smegenų centrų pažeidimų, dažnai dėl neurologinių ligų. Maitinimosi ir gėrimo sunkumai gali pasireikšti dėl įvairių raidos sutrikimų, judėjimo negalios, smegenų traumos, insulto, demencijos ar onkologinių ligų. Jie gali varginti ne tik naujagimius, bet ir vyresnio amžiaus žmones. Rijimo sutrikimai – pavojingi, dėl jų žmogus gali springti. Be to, disfagija gali lemti nepakanamą mitybą, dehidrataciją, kvėpavimo takų infekcijas. Esant šiai būklei, logopedai dirba kartu su medicinos personalu“, – gausybę situacijų, kai yra reikalin-

ga logopedo pagalba, vardija pašnekovė.

Gyvenimas patyrus insultą

Vienas sudėtingiausių kalbos sutrikimų yra visiškas (afazija) arba dalinis (disfazija) kalbos netekimas: žmogus gali nesuprasti kalbos, gali negebėti kalbėti, gali būti mišri sutrikimo forma. Dažniausia priežastis, dėl kurios sutrinka suaugusio žmogaus gebėjimas ne tik kalbėti, bet ir suprasti kitus, – galvos smegenų insultas, taip pat demencija. Dr. V. Makauskienei susigrąžinti kalbą po insulto teko padėti ir vos šešerių sulaukusiam vaikui, ir chemijos profesoriumi, kuris pradėjo bendrauti chemijos formulėmis. Kai profesorius užsienyje vykusioje konferencijoje ištiko insultas, atsigavęs jis prabilo nebe lietuviškai, o angliškai. Visa, ką jis sakė ir rašė, buvo vien formulės. Profesorius kartu su artimaisiais ir specialistais dėjo daug pastangų, kad atkurtų prarastas kalbos funkcijas.

Kaip stipriai sutriks žmogaus kalba, priklauso nuo galvos smegenų pažeidimo vietos. Gali būti sutrikdytas kalbėjimas, kalbos suvokimas, skaitymas, rašymas, skaičiavimas. Kartais gebėjimas suprasti kalbą būna sutrikęs mažiau nei gebėjimas kalbėti. Tuomet žmogus patiria didelį stresą – jis nori komunikuoti, bet negali, vartoja tik esminius žodžius. Kitais atvejais asmuo kalba laisvai, bet jo mintys būna nerišlios, atsakymai – nesusiję su užduodamais klausimais.

Dr. V. Makauskienės teigimu, atkurti kalbą patyrus insultą reikia pradėti kuo anksčiau, todėl logopedinė pagalba pacientui teikiama dar esant ligoninėje, vėliau skiriama reabilitacija. Deja, sistema nesudaro galimybių logopedui vykti į paciento namus – kai kurie insultą patyrę žmonės sunkiai juda, o artimieji ne visada gali nuvežti juos į užsieniūmus. Taigi, nors logopedo paslaugos – nemokamos, jos neretai lieka neišnaudotos. „Pažeistų smegenų funkcijas per kalbos pratybas ilgainiui perima šalimais esančios smegenų dalys. Tai vadinama smegenų neuroplastiškumu. Visiško kalbos praradimo atveju logopedas gali padėti išmokti susikalbėti ne žodžiais, o pasitelkiant alternatyvius komunikavimo būdus,

pavyzdžiai, ženklus, simbolių sistemas, balsą generuojančius prietaisus ir kitas technines priemones“, – pasakoja logopedė.

Profesinis kelias

Ar gali vienas logopedas išmanyti tiek sričių ir padėti visais atvejais? Dr. V. Makauskienė teigia, kad Lietuvoje logopedai yra lyg šeimos gydytojai, turintys išmanyti daug įvairių sričių ir sutrikimų. Tik, skirtingai nei šeimos gydytojai, galintys siųsti pacientus pas specialistus, logopedai turėtų padėti vaikams ir suaugusiesiems, turintiems įvairių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų. „Suprantama, kad sukaupti didžiausių žinių bagažą visose logopedijos srityse būtų itin sudėtinga, todėl logopedai įprastai siekia įgyti patirties pagal savo praktinės veiklos pobūdį. Pavyzdžiui, ikimokyklinio ugdymo įs-

Australijoje, daugelyje Europos šalių. Reguliarus ryšius mokslininkė palaiko su Amerikos mikčiojimo fondu. Šis pelno nesiekiantis fondas leidžia daug knygų, vaizdo medžiagos mikčiojančių vaikų tėvams, logopedams, mokytojams, mikčiojantiems suaugusiesiems. Informacija yra laisvai prieinama puslapyje www.stutteringhelp.org.

Mikčiojimo iššūkiai – ir galingiausiems

Pašnekovė pabrėžia, kad mikčiojimas yra kur kas daugiau nei užsikirsti kalbant. „Lietuvoje ilgą laiką dėmesys kreiptas tik į išorinius mikčiojimo simptomus. Vakarietiška mikčiojimo samprata – daug platesnė. Mikčiojimas dažnai lyginamas su ledkalniu: užsikirtimai yra tik nedidelė ledkalnio dalis, kurią matome. Didžiausia ledkalnio dalis slepiasi po vandeniu. Tai yra mikčiojančio žmogaus emocijos, baimės, vengimas bendrauti. Neigiamos emocijos ir išankstinis nerimas trukdo vaikui ar suaugusiajam kiekvieną dieną bendrauti, būti su draugais ar kolegomis. Su šia problema pasaulyje susiduria maždaug 5 proc. vaikų ir 1 proc. suaugusiųjų. Mokslininkas Albertas Einšteinas, dainininkas Edas Širanas, aktorai Nikolė Kidman ir Briusas Vilisas, JAV prezidentas Džo Baidenas ir daugelis kitų – visi jie žino, ką reiškia, kai žodžiai užstringa“, – tvirtina logopedė.

Stažuotės JAV mikčiojimo institute metu dr. V. Makauskienė buvo pakviesta į iškilmingą vakarienę. Ten kalbas sakė Dž. Baidenas ir B. Vilisas. „JAV prezidentas teigė, kad jis iki šiol jaučiasi kaip mikčiojantis žmogus, nes kalbos nesklandumai gali sutrukdyti kalbėti bet kuriuo metu. Vaikystėje Dž. Baidenas daug dirbo su logopedais, treniravosi vienas priešais veidrodį, nes nenorėjo leisti mikčiojimui kontroliuoti jo gyvenimą. B. Vilisas pasakojo, kad mikčiojimas vaikystėje kėlė gėdą ir nerimą. Pradėjęs lankyti dramos būrelį, aktorius pastebėjo, kad vaidindamas nemikčioja. Tai tapo jo išsigelbėjimu, galiausiai ir profesija. Mikčiojimas yra unikalus tuo, kad dingsta žmogui dainuojant, skaitant eiles, vaidinant, kalbant tyliai, ritmingai ar su gyvūnais“, – dėsto logopedė.

Amžius nėra kliūtis

„Mikčiojimo priežastys tyrinėjamos jau seniai. Nustatyta, kad mikčiojimą sukelia vidinių ir išorinių veiksnių sąveika, t. y. jis atsiranda dėl įgimto polinkio į kalbėjimo nesklandumus ir išorinių veiksnių poveikio. Dažniausiai mikčioti pradama ikimokykliniame amžiuje. Nors daugelis vaikų, ypač gavę pagalbą, įveikia mikčiojimą, kai kuriems šis sutrikimas tampa ilgalaikė problema. Vis dėlto mikčiojimą galima išmokyti kontroliuoti, nesvarbu, kiek žmogui yra metų“, – tvirtina logopedė.

Tiesa, tokie patarimai kaip „kalbėk lėčiau“ ar „nusiramink“ mikčiojantiems žmonėms dažniausiai nepadedą. Taip pat, pasak pašnekovės, nedera užbaigti mikčiojančio asmens minčių. „Pagalbos mikčiojantiems vaikams ir suaugusiesiems būdai skiriasi. Kai žmonės jau gali sąmoningai kontroliuoti savo kalbą, jie išmoksta valdyti užsikirtimus, gali kalbėti sklandžiai, nors polinkis į kalbėjimo nesklandumus išlieka. Pavyzdžiui, Dž. Baidenas teigė, kad jo kalba ir dabar užstringa, bet jis žino technikas, geba jas taikyti ir sėkmingai valdo savo mikčiojimą“, – pasakoja dr. V. Makauskienė.

Naujas logopedijos kvėpavimas

Šiuo metu logopedų mūsų šalyje labai trūksta, o kai kurios švietimo įstaigos dėl jų stygiaus apskritai negali suteikti visiems vaikams reikiamos pagalbos. Ilgus metus logopedus rengė vienintelė aukštoji mokykla – Šiaulių universitetas. Trūko logopedams skirtų vadovėlių, apžvelgiančių vaikų ir suaugusiųjų kalbos ir kalbėjimo sutrikimus, – pastarasis buvo išleistas prieš maždaug trisdešimt metų. Atsižvelgdamos į naujausius mokslo pasiekimus, naujus terminus ir sutrikimų įveikimo strategijas, dr. V. Makauskienė kartu su prof. Regina Ivoškuviene šiemet išleido naują logopedijos vadovėlį „Kalbėjimo, kalbos ir komunikacijos sutrikimai“. Dr. V. Makauskienė džiaugiasi, kad, leidžiant knygą ir vykstant labai prasmingą stažuotę Amerikos mikčiojimo institute Niujorke, sulaukė ponios Jūratės Kazickaitės ir Kazickų šeimos fondo paramos. Tai leido įgyti svarbios

patirties ir ja knygoje pasidalyti su visa logopedų bendruomene.

Pašnekovė atkreipia dėmesį, kad pastaruoju metu daugėja ne tik literatūros, bet ir galimybių studijuoti. Logopedus pradėjo rengti Vytauto Didžiojo universitetas, jo padaliniai Vilniuje ir Klaipėdoje. Pasak dr. V. Makauskienės, labai svarbu, kad logopedus planuojama rengti sveikatos priežiūros įstaigoms, kur jų itin reikia padedant žmonėms, patyrusiems insultą, turintiems balso, rijimo sutrikimų. Taip pat atsirado galimybė įgyti logopedo kvalifikaciją aukštąjį išsilavinimą turintiems pedagogams, jiems rengiami specialūs mokymai.

Pagalbos reikia vis daugiau

Ar tai, kad logopedų poreikis – didžiulis, rodo, jog daugėja žmonių, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų? Logopedės manymu, poreikį lemia įvairūs veiksniai. Visų pirma, daugėja informacijos apie vaikų ir suaugusiųjų kalbos ir kalbėjimo sutrikimus bei supratimo, kad galima ieškoti pagalbos. Taip pat daugėja sąmoningumo tarp tėvėlių, auginančių vaikus. „Kita vertus, bendra tendencija rodo, kad vaikų, turinčių kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, skaičius irgi didėja. Panašius duomenis pateikia ir autizmo spektro sutrikimus tyrinėjančios organizacijos. Gana sudėtinga įvardyti vieną priežastį, kuri galėtų lemti didesnį vienų ar kitų sutrikimų atvejų skaičių“, – dėsto pašnekovė.

Anksčiau tėvai vaikus į logopedines pratybas pas dr. V. Makauskienę veždavo net kelis šimtus kilometrų. Šiandien nuotolinė pagalba leidžia sutaupyti daug laiko, o kokybe neretai nenusileidžia gyviems susitikimams. „Mažiams vaikams tiesioginiai susitikimai yra neabejotinai veiksmingesni, tačiau ir tėvų konsultacijų, taip pat pagalbos mokiniams ir suaugusiesiems veiksmingumas – įrodytas moksliniais tyrimais. Labai džiaugiuosi, kad pasirinkau logopedo profesiją. Tai prasmingas, įdomus darbas, suteikiantis galimybę padėti vaikams ir suaugusiesiems sėkmingai bendrauti, gerinti jų gyvenimo kokybę“, – teigia dr. V. Makauskienė.

Pasak dr. Vilmos Makauskienės, logopedai padeda tiek vaikams, tiek suaugusiesiems, turintiems skirtingų kalbėjimo ir kalbos sutrikimų. Su Briusu Vilisu stažuotės JAV metu

taigose dirbantys logopedai geriausiai išmano vaikų kalbėjimo ir kalbos sutrikimus, dirbantys mokyklose – mokiniams būdingus sakinines ir rašytines kalbos sutrikimus, dirbantys sveikatos priežiūros įstaigose – suaugusiųjų kalbos sutrikimus. Daugelyje užsienio šalių logopedai turi galimybę įgyti specializaciją – yra balso, mikčiojimo, afazijos ir kitų specialistų“, – skirtumus apžvelgia pašnekovė.

Dr. V. Makauskienė daugiau nei dvidešimt metų domisi mikčiojimu. Per šį laiką ji aplankė visus žemynus – dalyvavo konferencijose Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV), Kanadoje, Afrikoje,